

CSAPODY ISTVÁN

FORRADALOM ÉS EXODUS (1956. október – 1959. február)

Az elnyomás és a terror csak bizonyos határokon belül éri el a célját, s ha ezen a túréshatáron átcsap, éppen az ellenkező hatást éri el. A profanum vulgusnak már nincs mitől félnie, hiszen nincs mit elvesztenie. Ezt a pszichóziist 1956-ban először a szellemi elit, az írástudók és az egyetemi ifjúság élte meg, mint ahogyan 1848-ban is az írók és a márciusi ifjak voltak a szabadság zászlóvivői. A szellemi erjedés és a fölmorajló elégedetlenség árja már 1956 nyarán érzékelhetővé vált, és mire beköszöntött az ősz, egyre nyíltabban vetették föl a reformok, majd a rendszer teljes megdöntésének igényét. Mint Zeusz fejéből Pallasz Athéné, úgy támadtak hirtelen elibénk publicisták tucatjai, s csak csudálkozni lehetett, hol lapultak meg eddig (Szeberényi Lehel nevére külön is emlékszem). Októberben már harsogott tőlük az ország, mely méhekkkel teli kaptárhoz vált hasonlónvá. Az erjedés a fővárosból indult el, de Mario varázspálcájához hasonlóan egy intésre szólalt meg a rádió, a Budapesti Műszaki Egyetem (BME), majd a többiek. Én ezekkel itt nem foglalkozom, őrzik ezt már a történelem annalesei. Én csupán a soproni események mellett tanúskodom, és állítom, hogy Sopronban, az ekkor is hűséges városban 1956. október 20. volt a forradalom születésnapja.

A rádióból és a fővárosból érkező háromtagú diákküldöttség útján, október 19-én jutott a soproni ifjúság tudomására a budapesti és a szegedi diákmegmozdulások híre. A BME-n lezajlott eseményekhez hasonló lépések megtételére azonban csak egy nappal később került sor. A tanári kar teljes egyetértése mellett a főiskola (továbbiakban: egyetem) hallgatósága ugyanis ekkor mondta ki csatlakozását az újonnan megszerveződött MEFESZ-hez, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségéhez. (Az egyetem a teljes Erdőmérnöki Kar és az újonnan alakult Földmérnöki Kar hallgatóságát, valamint a Miskolcra még át nem költöztetett bányamérnök-hallgatókat foglalta magába.) Az egyetem ekkor fogalmazta meg azt az osztatlan kívánságot, hogy szabad hazában szabadon kívánunk élni!

A csatlakozás kimondására és követelésének megfogalmazására október 20-án, az Ady Endre úti Sotex Kultúrházban került sor. A mintegy 1000 résztvevő között helyet foglalt nemcsak a teljes professzori kar, hanem a helyi notabilitások, a helyi és megyei rendőrtisztek és a magasabb beosztású katonák, illetve határőr elöljárók is. (Utóbbiak nem annyira a szolidaritást, mint inkább az ellenőrzést demonstrálandó.)

A forró hangulatú gyűlésen – ahol magam is jelen voltam –, a követelések röpcédulákon kinyomtatva kerültek a jelenlévők kezébe. Ezek 30 pontból álltak, és főbb vonásaikban megegyeztek azokkal a követelésekkel, amelyeket a MEFESZ országos elnöksége a vidéki egyetemekhez és főiskolákhoz eljuttatott.

Első csoportjukba az általános politikai követelések tartoztak. Ilyen volt az, hogy 1. Magyarország legyen semleges és szabad, tartsanak szabad és demokratikus választásokat; 2. a szovjet csapatok vonuljanak ki hazánkból, és Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből; 3. a magyar–szovjet barátság a teljes egyenjogúságon nyugaladjon; 4. engedjék haza a Szovjetunióban még fogva tartott katonai és polgári személyeket; 5. oszlassák fel az Államvédelmi Hatóságot; az Országgyűlés folytasson tárgyalást az erdélyi Maros Magyar Autonóm Tartomány hovatartozásáról; 7. világpiaci áron értékesítsék a magyar uránt; 8. az ország társadalmi és politikai, gazdasági életében csak magyar állampolgárok vehessenek

részt; 9. március 15. és október 6. legyen nemzeti ünnep, illetőleg nemzeti gyásznapi; 10. a bíróság legyen független, és töröljék el a halálbüntetést; 11. engedjék szabadon a politikai elítélteket; 12. vizsgálják felül a parasztpolitikát, és sürgősen javítsák meg a parasztság helyzetét; 13. hozzák nyilvánosságra a statisztikai adatokat és a külföldi államadósság mértékét; 14. állapítsák meg a fizetések reális alsó és felső határát; 15. az üzemek vezetését vegyék át a munkástanácsok, és a kinevezett, vagy nem demokratikusan megválasztott vezetőket mentsék fel, illetőleg hívják vissza; 16. vonják felelősségre a szocialista törvényesség megszegőit; 17. vonják felelősségre Rákosi Mátyást, és rehabilitálják Nagy Imrét.

A követelések második csoportját az országos egyetemi követelések alkották. Ilyenek voltak: 1. valósuljon meg az egyetemek teljes autonómiája; 2. szűnjön meg a katalógus-rendszer; 3. szüntessék meg a marxista oktatást, illetőleg tanszékeket; 4. az egyetemeken szüntessék meg a katonai oktatást; 5. állítsák vissza a professzorok mentelmi jogát; 6. tegyék lehetővé a fiatal mérnökök külföldi munkavállalását; 7. tegyék lehetővé az egyéni és csoportos külföldi tanulmányutakat, a hallgatók kapjanak szabad útlevelet; 8. évről évre határozzák meg a mérnökhallgatók szükséges létszámát; 9. hozzák nyilvánosságra az oktatók és hallgatók káderanyagát; 10. rendezzék a felsőoktatásban résztvevő hallgatók menza- és kollégiumi ügyeit.

Különleges soproni követelések voltak azok, hogy: 1. Sopron legyen nyílt város, szűnjön meg a határsáv; 2. a kényszerrel Miskolcra telepített Bánya- és Kohómérnöki Kar egyesüljön az Erdőmérnöki Karral, Sopron székhellyel, közös rektor irányítása alatt; 3. az erdőgazdaságot az őt megillető helyen sorolják be a népgazdaság más ágai közé; 4. vizsgálják felül az 1950–1951-ben jogtalanul eltávolított egyetemi hallgatók ügyét; 5. adjanak elégtételt az indokolatlanul elűzött professzoroknak.

A követelések pontosabb reprodukálását sajnos nem tudom megtenni, jóllehet október 21-én magam is jártam a nyomdában, és irányítottam a röpcédulák kinyomtatását. Különösen fontos követelésnek éreztük, hogy Miskolc ismét egyesüljön Sopronnal, vagyis szűnjön meg az ősi Alma Mater területi és szervezeti szétdaraboltsága. Utóbbi óhajlás megerősítésére a jelenlévők közfelkiáltással megszavazták, hogy az újból egyesült Soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar rektora, a köztisztviselőben álló és Európa-hírű geológus professzor, Vendel Miklós legyen. A soproni MEFESZ elnökévé pedig Bujdosó Alpár mérnökhallgatót választották, mint a Forradalmi Bizottmány elnökét. (Aki ekkor még nem tudta, hogy a forradalom leverése után Kéthly Anna szociáldemokrata államminiszterrel be fogja járni az egész világot, hogy ébren tartsa a világ szunnyadó lelkiismeretét.)

A lelkes és eufórikus hangulatban lezajlott gyűlést csak két kisebb mozzanat zavarta meg. A teremből kivezették Kónya Lajost, az egyetemi kollégiumok főtitkárát, akiről az a hír járta, hogy visszaélve hatalmával, súlyosan vét a hallgatói érdekek ellen. Kiutasították továbbá Sopron város párttitkárát, a részeges Zérai elvtársat, aki feltételezhetően nem értett egyet a hirtelen támadt viharral. Atrocitásra azonban sem ekkor, sem később nem került sor. A diszkriminált személyek védelemben részesültek a nemzeti karszalaggal megjelölt egyetemi hallgatók által. Személyi védelemben részesült utóbb még két egyetemi oktató is: az Erdőhasználati Tanszék beosztottja, Sebestyén László adjunktus, a Pedagógus Szakszervezet vezetője, aki Lámfalussy professzornak volt a megfigyelője, továbbá az Építéstani Tanszék adjunktusa, a párttitkár Strausz József. A forradalom eltiprása után mindketten sérelmezték, hogy „rosszul bántak velük”, noha hajuk szála sem görbült, mindössze rövid időre kellett arccal a fal felé fordulva állniuk. Sebestyén Ausztriába disszidált, de mivel a közösség ott sem fogadta be, közelebről nem ismert helyre távozott.

Október 21-én az egyetemi ifjúság szervezete, a későbbi Egyetemi Forradalmi Bizottmány küldöttségeket menesztett Budapestre és több vidéki egyetemi városba, kapcsolatfelvétel és információszerzés céljából. Sopronban az idő feszült várakozásban és bizonytalanságban telt.

Jól emlékezem arra a beszélgetésre, amit ezen aggodalommal terhes időszakban Henzel János kollégámmal folytattam (október 22.). Henzel adjunktus volt a Jabláczy Sándor vezette Erdőművelés Tanszéken, és az volt a feladata, hogy az ide delegált Siskov szovjet docens előadásain a tolmács szerepét töltsse be, lévén Munkácsról, akkori fogalmak szerint Kárpát-Ukrajnából származó. Kapcsolatai és beosztásai révén kiismerte magát az orosz mentalitásban, és azonnal felrémlt előtte az orosz beavatkozás rémképe. Már e korai napokban, midőn a nép dühe épp csak kitörni készült, de fegyveres atrocitásokra nem került sor, azt mondta nekem redőzött homlokkal: „el fognak taposni minket, mint lengyel testvéreinket!” Eufóriás bizakodásunkban nem adtam hitelt „kishitűségének”, az események azonban őt igazolták. Mert az események felgyorsultak, Pesten már ledöntötték a világ legnagyobb Sztálin-szobrát, elhangzott Gerő Ernő hírhedt beszéde, a tömeg megostromolta a rádiót, és a Parlament előtti téren vérfürdőt rendeztek az ÁVH moszkovita pribékjei.

Sopronban azonban az események csendesebb mederben folytak október 23-án. Szolidaritási tüntetést rendeztünk a budapestiekkel, és kivonultunk a Deák térre, ahol az első világháborús hősi emlékműnél gyertyákat és fáklyákat gyújtottunk. Mivel nekünk sem Sztálin-, sem Lenin-szobrunk nem volt, a vörös csillagok hullottak le rendre a középületek homlokzatáról. Először a Kurucdomb ormóttan szélalmáról, azután a tanácsházáról, az egyetem, az iskolák, a gyárak és az üzemek tetejéről. A Berzsenyi gimnáziumról – amely a kommunista államosítás előtt az evangélikusok líceuma volt – a vörös csillag Peéry Rezső igazgatónak, a régi sarlósnak, a Felvidékről kiutált író-publicistának az asszisztenciája mellett hullott a porba. A gyárépületekről a proletariátus öntudatos rohamcsapatai szaggatták le a vörös lobogókat, és kötél feszült a Kisvárkerület végén emelt otromba szovjet emlékmű nyakán is. A tömeg nagy ovációja közepette most ment végbe a detronizáció. (A körülötte lévő katonasíroknak nem esett bántódásuk!)

Sok fotográfia készült az eseményről, amelyek megjelentek a Life magazinban is. Ezek alapján fogtak perbe, s internáltak vértlen statisztákat november 4. után. A forradalom ugyanis ekkorra már kicsapott az egyetem falai közül, és átterjedt az egész városra, a közhivatalokra és közüzemekre, gyárakra és vállalatokra. Október 25-én bezárták kapuikat az iskolák, megszűnt az oktatás, és a gyárakban leállt a termelés. Csak a gáz- és villanyellátás, a közlekedés és a közrend fenntartása maradt változatlan. A legszükségesebb élelmiszerek, így a kenyér és pékáru széthordását az egyetemi ifjúság vállalta magára. A rendőrség és a határőrség teljesen dezorganizálódott, s ez tette lehetővé, hogy mindenütt háromtagú járőrök teljesíthettek szolgálatot, a határőrség, a rendőrség és az egyetemi ifjúság tagjaiból verbuválódva. (Rendőrt azonban az egyetem falai közé nem engedtünk belépni, így állítva jelképesen helyre az egyetemi autonómiát.)

Megalakultak az üzemek és a legkülönbözőbb hivatások és foglalkozások munkástanácsai. A város munkástanácsának elnökéül Dr. Takács Endre főlevéltárost választották, a Pedagógus Szakszervezet elnökéül pedig egyhangúlag Zombori Istvánt, eredetileg kisgazdapárti testnevelő tanárt kiáltották ki. Mindez spontán történt, fegyveres összecsapásra nem került sor, mert ebben a fázisban egyrészt még sem a munkásságnak, sem az egyetemi ifjúságnak nem állt rendelkezésére fegyver, másrészt, mert a párt és a határőrség fegyveres alakulatai – legfelsőbb parancs híján – tétlenül és értetlenül, karba tett kézzel nézték az eseményeket. Bognár Dezső tanácselnök, a megyei pártbizottság tagja 35 évvel az események után, egy alkalommal bizalmasan elmondta nekem, hogy az állampárt és vazallusai a mozgalmak elfojtására már az első tömeggyűlés óta ugrásra készen álltak. A pártbizottság az Erzsébet utcai párház alagsorában felhalmozott kézifegyvereket a megbízható párttagok (a későbbi munkásörök) között akarta kiosztani. Hozzájuk csatlakoztak volna a 48-as laktanyában megbúvó erők. A terv megvalósulását csupán a józanul, humánusan gondolkodó tanácselnök, és néhány hasonló mentalitású „elvtárs” akadályozta meg. Nekik köszönhető, hogy még a forradalom későbbi napjaiban sem sült el fegyver, és önbíráskodásra sem került sor. Az

egyetemisták a honvédségtől szereztek békés úton fegyvert a járőrszolgálat ellátásához és a közrend fenntartásához, továbbá az ÁVH lefegyverzéséhez.

Október 23-án vizsgálóbizottság alakult a köhídei fegyházban fogva tartottak felülvizsgálatára és a politikai foglyok szabadon bocsátására. Nem tudom, hogy ez szám szerint hány ember szabadulását jelentette, de mire Kőhida kinyitotta kapuit, Sopronban már megjelentek a máshonnan, az ország egyéb börtöneiből kiszabadult politikai üldözöttek. Két ilyenem magam is találkoztam és beszéltem. Egyikük Schiller Ignác gimnazista osztálytársam volt, aki Márianosztráról szabadult, ahová egy mondvacsinált koncepciós diák összeesküvés vádjával került, és ahol – ha nem viselkedett jól – leszerelték a falából. (Később Svájcban lett kémia professzor.) A másik, aki azonnal Nyugat felé vette az irányt, Homoki István évfolyamtársam volt. Őt az első évfolyamról hurcolták el. Közel hat évet ült börtönben teljesen ártatlanul. De már ekkor, az első szovjet beavatkozás után jöttek menekültek, hozták magukkal a híreket. Sopronba pedig, mint valami békés hátországba, az ellenkező irányból egyre sűrűbben érkeztek a nyugati segélyszállítmányok. Elsősorban vérplazma, kötszer, gyógyszer, téli ruhanemű és élelmiszer érkezett. Fegyver – minden ellenkező híreszteléssel szemben – nem érkezett, pedig magam is tárgyaltam kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredesnek, az utolsó magyar főcserkésznek a küldötteivel. A megsegítésül ajánlott páncéloklók a határon álltak. Mi ezt büszkén, és ügyünk tisztaságába vetett hittel utasítottuk vissza. A Forradalmi Bizottság nevében azt kellett mondanom a küldötteknek, hogy szabadságharcunkat önerőből kívánjuk megvívni.

Ekkorra ugyanis a frontvonalak másik irányú megsegítésére, támogatására sebtében megalakult az egyetem Forradalmi Bizottságának szervezete. Megalakult egy bizottság, amely a hallatlan tömegben áradó segélyadományokat fogadta, regisztrálta, szortírozta és továbbküldésükről gondoskodott. Volt egy fegyveres részleg, amelyik a frontvonalakra szállította a vérplazmát és a kötszert a sebesült szabadságharcosok számára. Ennek vezetője Perlaky Ferenc adjunktus volt az Útépitési Tanszékről. (Elbeszélése szerint Székesfehérvár körül több rakomány vérplazmát a szovjet alakulatok elfogtak, és sárba tapostak.)

A friss információk összegyűjtésére és továbbítására megalakult a híradós részleg. Ennek vezetője én voltam. Az egyetem B épületének I. emeletén rendezték be tanyánkat. 15–20 rádión fogtuk a különböző nyelvű adásokat a nagyvilágból. Ebbe a munkába németül, olaszul, angolul, oroszul, szerbül, szlovákul, franciául jól beszélő embereket hívtunk be a városból. Innen datálódott barátságom Horváth István külügyérrel, Koszta Vilmos őrnaggyal, Hegedüs János vezető lektorral, Bendl Andor főmérnökkel és másokkal. A munka abból állt, hogy minden fülhallgató rezümézte friss híreit, ezeket én összegeztem, és óránként, kétóránként tájékoztattam a vezérkart, az Ifjúsági Bizottságot. (Utóbbi elnöke Bujdosó Alpár volt.)

Legemlékezetesebb jelentésemre november 4-én került sor. Az egyetemi tanácsterem asztalánál ekkor jelentettem a több ismeretlen arc társaságában helyet foglaló Kéthly Annának, hogy Maléter Pált elfogták, és megalakult az új, ún. Munkás-Paraszt Kormány. „Ki lett az elnöke?” – kérdezte dühösen Kéthly Anna, a legendás hírű szociáldemokrata politikus, Nagy Imre egyik államminisztere. „Kádár János” – válaszoltam hűvösen. Erre az alacsony termetű, talpig feketében feszengő asszony felpattant helyéről, magához rántva ugyancsak fekete retiküljét, és nagy indulattal ezt kiáltotta: „Tudtam, hogy áruló, Kádár egy gazember!” Ezzel hagyta el kísérőivel együtt a tanácstermet és végleg exiliumba távozott, mert mint mondta: „Itt már minden elveszett!”

De nagyon előre szaladtunk az időben, mert mielőtt még véglegesen „lehanyatlott volna a nagymajtényi zászló”, mielőtt megtörtént volna a „világosi fegyverletétel”, az éter hullámhosszain sok biztató híradást elfogtunk. Hallottuk a bukott politikusok gyáva fogadkozásait, hallottuk a Kossuth Rádió önkritikus (és Örkény Istvánnak tulajdonított) szlogenjét, hogy „Hazudtunk nappal, hazudtunk éjjel, hazudtunk minden hullámhosszon”. Vettük a Szabad Európa áltató üzeneteit, elhangzott a már 1848-ból ismert követelés, az

„Unió Erdéllyel”, megszólalt a mártír sorsú, de meg nem tört bíboros-prímás, Mindszenty József. Ugyanakkor híradások jöttek kiégett páncélosokról, reguláris és irreguláris alakulatok hősi küzdelmeiről. Fiatalok neveit őrzi azóta a közemlékezet, mert az ő véruktól vált pirossá a pesti utca. Bizakodtunk és reménykedtünk, hiszen „nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért”. Azután lelohadt a lelkesedésünk, mert veszni látszott a tiszavirág-életű szabadság.

E napokban az egyetemi ifjúság és az oktatói kar (főleg a fiatalabbja) azzal volt elfoglalva, hogy fogadta a külföldi szállítmányokat. Fogadták a különböző rádió- és tv-társaságok híre éhes riportereit, hogy hírül vihessék a magyar csodát. Svéd, svájci és holland újságíróknak magam is adtam interjút. Egyszer pedig feltűnt Stuttgartból az emigráns oroszok egy csoportja is. Ők azonban nem adományt hoztak, hanem egy cirill betűs nyomtatványt, mely kívülről Puskin versgyűjteményének látszott, belül azonban Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán elhangzott beszédét tartalmazta. Azért hozták, hogy az érkező szovjet alakulatok között szórjuk majd szét, hiszen ők nem tudhattak a bolsevik párt első emberének desztalinizáló dührohamaról. A cirill betűs nyomtatványt én vettem át tőlük. Ebből egy kötet akkor ért célhoz, amikor a Sopront Kópházánál megközelítő egyetlen páncélos legénységével egyik hallgatói csoportunk érintkezésbe lépett. A többi kötet – Magyar János igazgató hanyagsága miatt – érintetlenül várta meg a bosszúállás évét (1957), s csak csoda folytán nem lett belőle senkinek sem kellemetlensége.

Ahogy teltek a napok és múlt az idő, úgy vették egyre többen Nyugat felé az útirányt. Először a kiszabadult politikai foglyok mentek, mert nem akarták, hogy újra börtönbe zárják őket, azután az utcai harcban résztvevők, akikre biztos megtorlás várt. Aztán érkeztek kalandorok és szerencselovagok, akik abban a tévhitben ringatták magukat, hogy a nyugati államok kitárt karokkal várják őket, és dús asztalt kínálnak. Jöttek a félrevezetettek és a tömegpszichózis hatása alatt állók, és nem kevesen olyanok, akiknek a „szocialista Magyarország” nem biztosított sem lakást, sem kenyeret. (A soproni polgári lakosság köréből például 8.000 ember távozott. Jelentékeny részük már évek óta lakáskiutalásra várt!)

A MÁV máj 10-én október végétől menetrendszerű szerelvényeket indított a „nagycenki nyakhoz”, ahol a vasúti pályától csak néhány lépésre volt az országhatár. Határórt nem lehetett látni, le voltak fegyverezve, és teljesen demoralizálódtak. A szögesdrótoktól és aknáktól pedig nem félték azok, akik még rosszabb elől futottak.

Voltak, akik vízi úton kerestek menedéket, és a menekülés útját a Fertő nádasain keresztül keresték. A világot bejárták azok a képek, amelyeken Richard Nixon, a velünk szimpatizáló amerikai alelnök menekült családokat halászik ki a vízből. Nixon ettől függetlenül nem jutott el odáig, hogy legalább nyilatkozatban ítélje el a szovjet agressziót. A sóhivatalnok szónokolt, és a túlerő, a praktika, továbbá a nagyhatalmi önzés legyűrte a kis Magyarországot. Mi, akik Sopronban a forradalom elkötelezett hívei voltunk, nemzeti színű karszalaggal a kezünkön jártunk, segítettük a menekülteket. El voltunk készülve a legvégsőkre. Egyesek még tüzeltek is az ifjúságot. Így Kántás Károly professzor, a Fizika Tanszék vezetője november 4-én délelőtt, a volt Szent Imre Kollégiumban még azt szavalta, hogy „Itt élned, halnod kell!”, délután azonban autójával Kelénpataknál (Klingenbachnál) már átlépte a határt. A fiatalság utolsó kísérletként egy löveggel kiment a szovjetek elé, akik egy harcokocsival közeledtek a város felé. Fegyveres konfliktusra azonban nem került sor, mert a lövegből ismeretlen kezek kisserelték az ütőszegyet, és a ruszoknak sem volt kedvük a vérontásra. (Ekkor adták át a mieink a cirill betűs szóróanyagot.)

Ezek a fiúk, és mindazok, akik valamilyen feladatuknál fogva fegyverhez jutottak, és a további, bármiféle forradalmi ténykedést már értelmetlennek ítélték, november 4-én délután átlépték a magyar–osztrák határt. Elsősorban a zöld határon át mentek, a Soproni-hegységen keresztül, a Muck irányában, Récénynél (Rintzingnél, vagy másutt távoztak. Számuk kb. 180 fő volt. A fegyvertelen egyetemi hallgatók számát akkor további 200 főre becsültük, vagyis a

soproni Alma Mater gyakorlatilag kiürült. (1957 tavaszán csak 200 fő visszatérését tették lehetővé.)

Én november 4-én egy baseli szállítókocsira raktam fel a járni még nem tudó fiamat, Miklóskát, feleségemet, Marikát, s a gyermekgyógyászó pótmamát alakító Fördös Rózsa nénit. Kelénpataknál lépték át a határt. Azzal búcsúztam enyéimtől, hogy még maradok, és csak, ha már minden végképp elveszettnek látszik, akkor követem őket Kismartonba (Eisenstadtba), Rózsa mama édesapjának, Josef Fördösnek Berggasse 13. szám alatti házába. Amikor a külföldi személy- és teherkocsik színes forgatagában a baseli gépkocsi az Ady Endre úti egyetemi kollégium épülete előtt szemem elől eltűnni látszott, magam sem gondoltam volna, hogy a viszontlátás igen hamar, még aznap estefelé bekövetkezik. Az orosz birodalom divíziói (csakúgy, mint 1849-ben) pontot tettek a szabadságharc véres eltiprásának végére: megtörtént az ország másodszori megszállása. A forradalom emlékeit és az összegyűjtött dokumentumokat titkon elvittem Csatkai Endre bácsihoz. Ő akkor szolgálati lakásban lakott abban a Múzeum utcában, amit később róla neveztek el. Azután elbúcsúztam az elhatározásomat befolyásolni nem akaró szüleimtől, s elindultam Ausztria felé a Bécsi úton.

A kép, ami a műúton fogadott, Hyeronimus Bosch vízióit idézte. Modernkori népvándorlás döbbenetes felvonulásával találkoztam. Fiatalok, középkorúak és öregek, szegények és jómódúak, fegyveresek és fegyvertelenek, családosak és elmagányosodottak, soproniak, és az ország távoli tájairól érkezettek bandukoltak a nagy ismeretlen felé. Gyalogosok, biciklisek, motorosok lehajtott fővel, kis motyóval, vállukon hátizsákkal, végeláthatatlan sorban kígyózva haladtak a külföldi autók konvoja között. Némelyik „vándort”, akiről odaát már csak, mint „Flüchtlingről” beszéltek, felvette egy-egy gépkocsi. Én is egy külföldi autóval léptem át az ellenőrzés nélküli határátkelőt. Életem 26 évében először jártam külföldön. Még egy utolsó istenhozzádot intettem Sopron tornyainak, és félórán belül megérkeztem a Trianonban elszakított Várvidék (Burgenland) fővárosába, Kismartonba, Rózsa mama édesapjának, özvegy Josep Fördös városi foglárnak vendégszerető házába.

Úgy emlékezem, hogy a családi viszontlátás érzelmi viharait legyőzve, még érkezésünk estéjén eleget tettünk a formáságoknak. Regisztráltattuk magunkat a körzeti csendőrsön (Gendarmerie). Itt ujjlenyomatot is vettek tőlünk, mintha körözött bűnözők lennénk. Azután valami gyorssegélyt utaltak ki nekünk, éppen Rózsa mama Josef nevű unokaöccse révén, aki a csendőrségnél szolgált, majd megjelent egy másik rokon, Margarete Klein, azaz Margit néni a Sylvesterstrasse 3. szám alól. Vadonatúj bébi holmikkal, fehérneművel, Miklósnak való meleg holmival látott el bennünket. Megismertük az emberi szolidaritás szép példáit és megízleltük a hontalanság kenyerét.

Kismarton, Burgenland fővárosa olyan volt, mint egy felbolydult hangyaboly. A népességének többszörösére felduzzadt városka magyar beszédű volt hangos. Még az osztrák is magyarul szólt (gyermekkorában magyar iskolába járt, és most aktivizálta magyar nyelvtudását), hogy a részvét és az együttérzés első szavaival reményt nyújtson a reménytelenségben. A legtöbb menekült céltalanul ténfergett és tovább készülődött. A menekültek tömegeit hosszú szerelvények vitték át a Bécs melletti Traiskirchenbe, ahol az osztrákok a menekülttábor berendezték (ma is ez a rendeltetése). Kismartoni tartózkodásunk alatt többször néztem ezeket a reménytelen vonatokat, amelyekről kisgyermekem mosolyogtak a nekik banánt és narancsot felnyújtók felé. Életük első déligyümölcsei voltak ezek, és nem tudták, hogy Kanadában vagy Ausztráliában keményen meg kell majd mindezért dolgozniuk. Természetesen voltak olyanok, mint Perlaky Feriék, akik rokoni kapcsolataik révén helyben tudtak elhelyezkedni. Mások nyugat-európai összeköttetésekben bizakodtak.

Mi már az első napokban hírül vettük, hogy Roller Kálmán, az egyetem igazgatója Bécsben szervezi a magyar egyetem létrehozását, mivel közel 400 hallgató, és a tanár kar fele kimenekült Ausztriába. A tárgyalások azonban elhúzódtak, és az illetékesek hamar nyilvánvalóvá tették, hogy az egyetem együttes elhelyezését csak ideiglenesen tudják

biztosítani. Semlegességük védelmében a tartós elhelyezés kockázatát nem vállalják. A lézengő ritterektől azt is hamarosan megtudtuk, hogy az egyetem ideiglenes tartózkodási helye a Salzkammergut tartományban lévő, festői Wolfgangsee partján elhelyezkedő Bürgelsteinben kerül kijelölésre. Mi úgy határoztunk, hogy a végleges döntést Kismartonban várjuk meg.

Így is történt. A közel egyhetes, legfeljebb tíz napos kismartoni kényszervendégeskedés után indultunk csak el. Az értünk küldött személygépkocsival a Semmeringen át mentünk második úti célunk felé. Velünk tartott Rózsa mama is. Úgy gondoltuk, hogy eddig az ő vendégei lehettünk, most mi vesszük őt oltalmunkba. Téli verőfényben, hóborította hegyek között dél felé hajtattunk, mintha nem is menekültek lennénk. St. Wolfgang község főterén tábori csendőr irányított minket dél felé, a hasonló nevű tó partján nemrég létesült oktatási intézménybe. Bürgelsteinben már gyülekeztek a mieink. Bürgelstein nem községnev, hanem egy sokhektáros kiterjedésű parkerdő neve. Ennek területén pavilonszerű elrendezésben egyszintű és emeletes épületek helyezkednek el. Az épületeknek az lett volna a rendeltetésük, hogy bentlakásos alapon működve, egy háztartásvezető képzés (Forbildungsheim für Haushalterinnen) intézményének adjanak otthont. Mint érkezésünkkor kiderült, háziasszonyjelöltek helyett mi lettünk a vadonatúj létesítmény első hasznélvezői.

Pár perc járásnyira voltunk Strobl am Wolfgangsee falucskától. A falusiakkal azonban nem kerültünk közelebbi kapcsolatba, legfeljebb társaságunk egyes hölgytagjai költötték pénzüket a helybeli fodrászatban, vagy a hentesnél. Itt máig emlékezetes, kiváló minőségű húskenyeret és májast lehetett vásárolni. Egyetlen alkalommal szálltuk meg testületileg Bürgelsteinből Strobl-t: szentestén, amikor a hóba süppedt falu barokk templomocskájában a „Stille Nacht, heilige Nacht” dallamába belevegyültek a „Mennyből az angyal” és a Himnusz hangjai. Maga a campus laposabb részeivel, sétaútjaival letért az 1500–1600 méteres hegyek közé beágyazott Wolfgang-tóig. Magasabb részeit azonban erdők, főleg lucfenyvesek foglalták el az Osterhorn lábainál. Az egész tájat érkezésünkkor már hó borította, de hideg nem volt, mert a 114 méter mély tengerszemből úszkáltak a hattyúk, és a 10 km hosszúságú tó déli talppontjától (ahol valamiféle szálloda sárgállt) végig lehetett látni a tavon északi irányba, egészen St. Gilgen-ig.

Amikor mi megérkeztünk, az egyetemi kolónia nagyjából összeverbuválódott, élén Roller Kálmánnal (Erdőtelepítési és Fásítási Tanszék), az egyetem igazgatójával. Roller Kálmán, aki annak ellenére, hogy otthon az állampárt kedvezményezettje volt, egy artista ügyességével „manőverezte át” magát egyszemélyi vezetővé. Ő tárgyalt az azilumba kényszerült közösség minden létfontosságú dolgában. A professzorok közül itt volt még Jablanczy Sándor (erdőművelés), Nemky Ernő (növényélettan), Tuskó Ferenc (növényrendszertan), Adamovich László (út- és vasútépítés), Winkler Oszkár (építés) és Hegedüs János (vezető lektor). Később csatlakozott hozzánk Farkas Vilmos (üzemtan) és Pártos Antal (géptan). A segédoktatói kart Sárkány Jenő (földmérés), Veress Sándor (fotogrammetria), Sziklai Oszkár (erdőtelepítés), Baranyi József, becenevén Sika (erdőművelés), Szy Ferenc, becenevén Furi (növénytan), Lux András (fizika), Zilahy József (erdőrendezés), Cserjési Antal (matematika), Vass Ferenc (mechanika) és Medveczky Lajos (lektor) képviselte.

Hozzánk csatlakoztak az Erdészeti Tudományos Intézet tagjai közül az idős Apt Ödön engomológus, Witt Lajos vadgazda, a pedagógus Fodor Gyula, az erőművelő Vlaszaty Ödön, az Erdészeti Technikumból pedig Varga Gábor. Két aspiránsunk is volt, mindkettő volt évfolyamtársam: Radványi Tivadar jó barátom, és Csizi, azaz Csizmadia József. Az otthoni adminisztrációból az önkéntes száműzetés napjaiban velünk tartott Szenczy Willibald, a Bányászati Kar dékáni irodaigazgatója, Derényi Imre és Varga József adminisztrátorok, valamint Kornya Lajos kollégiumi igazgató. Otthagytá Sopront és egyéni utat választott Kiss József kémikus professzor, aki később Svájcban telepedett le, Kántás Károly professzor, aki a

bécsi olajügynökségen kapott vezető beosztást, Farkas Tibor kitűnő geodéta, adjunktus, aki Stuttgartban, az egyetem alkalmazásában ért el később kiváló eredményeket, Worsitz Frigyes szerve kémikus, akit Argentínába vetett a jó sorsa, Láng László fatechnológus, és Perlaky Ferenc útépítő és erdőgazda.

A Bűrgesteinben tartózkodók száma 1956. november végéig, családtagokkal együtt meghaladta a 80 főt, beleszámítva az Obertraum-i magyar gimnáziumban tanuló Winkler- és Roller-gyerekeket, valamint az én kedves volt bencés osztályfőnökömet, Sümegh Lothár OSB egyetemi lelkészt, „udvari káplánunkat” is. Hallgatók nemigen voltak velünk. Őket két csoportban szállásolták el. Azokat, akik az osztrák semlegességet megsértve, fegyveresen lépték át az osztrák határt, Salzburg külvárosában, Sitzenheimben, egy volt amerikai kaszárnyában helyezték el tőlünk kb. 40 kilométernyire. A fegyvertelenül érkezők hozzánk közelebb, a tó felső, nyugati sarkán egy laktanyaépületben (Freienhorst) kaptak szállást és ellátást. Hozzájuk majdnem minden nap mikrobuszokon mentünk el, és az idő gyorsabb mulasztása érdekében próbáltunk tanórákat tartani. Én hevenyészett előadást tartottam az Alpok növényvilágáról, sőt egy alkalommal a közeli Schafberget, az osztrák Rigit (1783 m) is igyekeztünk megmászni a Schwarzersee érintésével. A Schafberg hóval borított, kögörgeteges lejtőin csak félig jutottunk fel. Szerencsénk is volt, mert felszerelés nélkül, alpesi túrákhoz nem szokott hegymászók lévén, nem sok eredményre számíhattunk. Nem volt azonban szerencséje egy egyetemista lánynak, Hartai Margitnak, aki a csúcstról lezuhanva szörnyethalt. Sümegh Lothár temette el a St. Wolfgang-i temetőben.

További kisebb kiruccanásokat és rövidebb utazásokat is tettünk. Így mindenképp előtűztesen szemrevételeztük magának St. Wolfgang községnek a nevezetességét, a Fehér Lóhoz címzett fogadót (Weisses Rössl), és az 1430–1477 között épült gótikus templomot. Egy alkalommal Bad Ischl-ben jártunk. Bad Ischl-t ma is két személyiség szelleme hatja át, egy uralkodó (I. Ferenc József), és egy zenész (Lehár Ferenc). A Dachstein tövében fekvő Hallstatt egészen másfajta élménnyel ajándékozott meg: a természet szépségével és egy ősi kultúrhely festőiségével. Ezekre a kirándulásokon Marika sajnos nem vehetett részt, mert időközben Rózsa mamától meg kellett válnunk. (Ő Salzburgba költözött, és egy ferences plébánián adminisztrátori teendőket látott el.) Marika Miklóskát nem hagyhatta magára, tudniillik Miklóska elkezdte önálló felfedező útjait a szállás körül. Itt tanult meg 14 hónapos korában járni. Ma is magam előtt látom a képet, amint a közös ebédlő üvegajtaján átfénylő téli napsugárban az asztaltól felénk tipeg, majd szánkóra száll, és a hóban bandukolva együtt megyünk hattyúkat nézni a Szent Farkas tavához.

Ausztria szépségét mások sem részesítették előnyben a napi gondok megoldásának rovására. Ekkor mindenki a saját sorsával volt elfoglalva. Ki-be jártak a küldöttségek és a különböző társadalmi szervezetek képviselői. Hozták ajándékaikat, ajánlataikat és segítőkészségüket. Mi pedig azt fontolgattuk, hogyan lehet biztosítani együtt maradásunkat, és a ránk bízott hallgatóság további képzését. Az volt a célkitűzésünk, hogy egyben tartsuk a kolóniát, és megvessük lábunkat valahol Nyugat-Európában. Erre azonban egyre kevesebb lehetőség kínálkozott. Ausztria reszketve ügyelt nehezen kivívott semlegességére, az egyesült Európa pedig csak olyan feltétellel lett volna hajlandó otthont adni nekünk Strassbourg-ban, ha a pártállamot kiszolgáló igazgatótól megválunk. Minthogy pedig a főkorifeusok, mint Roller Kálmán, Jabláczy Sándor és mások exponáltak voltak a kérdésben, nyilvánvaló volt, hogy egyre inkább a tengeren túli megtelepedés valósul meg.

Egyre valószínűbbé vált, hogy a menekült magyar egyetemet Kanada British Columbia tartománya, a nyugati parton fekvő Vancouver fogja befogadni. Ez természetesen megosztotta a társaságot, mert a kalandvágyóbbak és azok, akik fejpénzt kaptak minden Kanadában letelepedni akaró műszaki értelmiségierért, a vancouveri megoldás mellett kardoskodtak. Akik viszont nem akartak az európai kultúrkörből kiszakadni – mint én is –, azok elleneztek az első variációt, és mindent elkövettek azért, hogy valamelyik, lehetőleg német nyelvterületen lévő

nyugat-európai állam fogadjon be minket. Ennek érdekében napokon, heteken keresztül memorandumokat, tájékoztatásokat és folyamodványokat írtunk különböző nyelveken a kabinetnek berendezett irodahelyiségekben. Innen küldtük szét jajkiáltásunkat a nagyvilágba. Felterjesztésekben fordultunk az Osztrák Szövetségi Köztársasághoz és az Egyesült Nemzetek Szervezetének Oktatási és Nevelésügyi Bizottságához, az angol királynőhöz. Hírt adtunk magunkról a Szabad Európa Rádióban és a Salzburger Nachrichten hasábjain. A válasz a legjobb esetben is udvarias elutasítás volt. Terminustól terminusig éltünk, igaz, jó körülmények között, szállodai színvonalon, kitűnő ellátás mellett, amit a különböző európai segélyszervezetek bőséges adományai egészítettek ki. (Ennek folytán az oktatófeleségek azzal voltak napokig elfoglalva, hogy a ruha- és cipőadományokat rendszerezék, és gondoskodjanak a közelgő karácsony megünnepléséről.)

Az osztrák kormány kormánybiztost nevezett ki ügyes-bajos dolgaink intézésére. Herr Hofrat Wozak azonban istenverte cseh hivatalnok volt a magyargyűlölő fajtából, és rengeteg borsot tört az orrunk alá (pl. az ajándékba kapott vadonatúj teveszőr pokrócokat viseltes pokrócokra cserélte ki.) Szerencsére nem sokáig regnált felettünk, mert a sajtóban megszéllőztették viselt dolgait és leváltották. Cserébe kaptunk egy magyargyűlölő erdélyi szásztt. Magatartása irányunkban csak akkor változott meg, amikor egyre előkelőbb látogatók kopogtattak az ajtaján érdekünkben. Először egy svájci segélyszervezet képviselőjében jelent meg ajándékokkal egy előkelő házaspár (hálából a férfi sálját ellopták). Aztán begördült Sopronyi Thurner Mihály híres soproni polgármester hasonnevű fia, mint a Mercedes cég egyik vezérigazgatója. Őt követte Lajos bajor királyi herceg, aki Sopronban szerezvén erdőmérnöki oklevelet, Roller Kálmánnak volt évfolyamtársa. S végül feltűnt Habsburg Ottó is, ha nem is személyesen, de Corett báró személyében. Igazi komoly ajánlatot azonban senki sem hozott. A vancouveri megletelepedés látszott a legkézenfekvőbbnek.

Azok között a lézengő ritterek, élelmes szerencsevadászok és jótékony kedvű állami ajándékosztók között, akik az exiliumban dibdából egyetemi kolónia holdudvarában feltűnedeztek, akadt egy távoli rokonom is. Apám egyik oldalági unokatestvérének özvegye, Anny Kovács. A vérrokon Kovács Pál kistisztviselő volt Ausztriában, mielőtt a világháborúban elesett volna. Wehrmacht-tisztként látogatást is tett szüleimnél, a Mező utcában, aztán mindenki elfeledkezett róla. Tante Anny, az özvegy azonban felfigyelt az osztrák sajtóban megjelent közleményekre, amelyek a magyar egyetem viszontagságairól szóltak. Tudni vélte, hogy én is a csoportban lehetek. Írt egy levelet Roller Kálmánnak, hogy továbbítsa sorait nekem, ha hírei igaznak bizonyulnak. Roller annak rendje és módja szerint átadta a rokoni üzenetet. Ettől kezdve langyos levelezés folyt közöttünk.

Még karácsony előtt a British Columbia-i egyetem vezetője, Allen dékán átrepült a sarkkörön és eljött Strobl-ba. A propagandafilmelek, a tájékoztató anyagok megtették csábító hatásukat. Allen úr látogatását egy válasz-út követte. Roller Kálmán egy ifjúsági megbízottal ellátogatott Vancouverbe, s miután visszatért hozzánk, közös és szabad elhatározással megszületett a döntés: a soproni menekült egyetem Vancouverben folytatja munkáját. Útlevel híján mindenkinek a személyi igazolványába ütötték be a vízumot. A mi igazolványainkba is bekerült a mások számára megváltást jelentő beutazási engedély, de hezitálásunk tovább tartott. Néhányad magammal együtt az volt az ítéletünk, hogy aki egyszer tengerre száll, többé sohasem talál már haza. Egyszer s mindenkorra elveszik a magyarság számára. S ebben a veszteségben nem csak a szülőhaza veszít, de vesztes lesz az is, aki elmegy. A haza ugyanis nemcsak térképen szereplő földrajzi fogalom, hanem élményrendszer, mint a szerelem. Honvágyunk persze még nem volt, de sejtjeinkben, zsigereinkben tudtuk, hogy haza csak egy van! Ez jelenti a szülőket, a várostornyot, a Himnuszt, a porladó ősöket a porladó temetőben, jelenti az anyanyelvet, amelyen keresztül hibátlanul ki tudom fejezni magam, jelenti a pannon dombokat és a megcsonkított ország határokon túli darabjait. Jelenti erdők és rétek magyarföldi virágait, egyszerűen mindent, ami nélkül lehet, de nem érdemes élni.

Én és néhány társam erre az öngyilkos és lélekölő kalandra, a kivándorlásra nem tudtuk végleg rászánni magunkat, ezért kibúvót kerestünk. Feltételt szabtuk a befogadónak, és arra kértünk garanciát a kanadai kormányzattól, hogy amennyiben a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról, anyagilag is biztosítsák hazatérésünket a szabad hazába. Kívánságunkat természetesen naivnak és ostobának találták, mintha tudták volna előre, hogy erre 35 évig várni kell. Volt azonban még egy szempontunk: nem akartuk elhagyni a tágabb hazát, Európát. Jóllehet irodalmát, nyelveit csak tanulmányainkból ismertük, és nem jártuk be múzeumait és székesegyházait. Éreztük, hogy elveszítjük őseink által megszerzett európaiságunkat, a kultúra nélküli technika, a mammon, a rágógumi, a rock and roll, a felhőkarcolók, egy idegen értékrend és egy idegen kultúrkör ellenében. A döntő elhatározás akkor született meg bennem, amikor Roller Kálmán visszajött első kanadai vizitjéről, és elmesélte, hogy az egyik, őt vendégül látó professzor büszkén mutatta neki Goethe összes műveit (Gesamttwerke), mint az egyetlen teljes sorozatot a kontinensnyi Kanadában. Mit tudnak akkor Dantéről, Pascalról, Balzacról és a mi kis Arany Jánosunk világrengető nagyságáról?!

Aztán jött Allen dékán úr Vancouverből, aki tíz hónapon át erdőművelést prédikál a katedráról, és a két nyári hónapban pedig erdőt irt egy iparvállalat megbízásából. Az sem tetszett, hogy kanadai dollárban kiszámították, ki mennyit ér! Egy szó, mint száz, megérlelődött és megszilárdult az a szuverén meggyőződés, hogy nem tartunk a többséggel, hanem más megoldást keresünk. Így azután a karácsonyt még közösen ünnepeltük. Nagy lucfenyőt díszítettünk fel az ebédlőben, s ezen kívül mindenki megszerezte a saját kis fenyőfáját is. Sümegh Lothár celebrálása és az én ministrálásom mellett a főünnepen megtartottuk utolsó közös szentmisénket. (Az éjféli misét lent, a faluközösséggel együtt ünnepeltük.)

A nagy elvonulásra, a végső exodusra december 29-én került sor. Autóbuszsal mentünk Salzburg nemzetközi pályaudvaráig. Mi, akik nem tartottunk a társasággal, mint családtagokat kísértük ki őket. Ott sírva borultunk egymás nyakába. Tuskó Feri pedig, aki később Kanadában agylágyulásban halt meg, elszakadó hadműveletbe kezdett: le akarta késni a szállítmányt. De már minden késő volt, és a kb. 160 hallgató és 60 oktató, családtagjaikkal együtt felszállt az este 8 óra 35 perckor induló nemzetközi expresszre. A München–Augsburg–Köln–Aachen–Brüsszel–Ostende-útvonalon másnap elérték az Atlanti-óceánt, hogy onnan fásztó hajóúton érkezzenek meg az Újvilágba. A kivándorlás és hanyattatásuk, küzdelmeik és eredményeik, sorsuk alakulása külön történet. Ennek elbeszélése nem feladatom. Megjelent azonban mindez angol nyelven, Roller Kálmán és Sziklai Oszkár szerkesztésében Vancouverből, *The Sopron Chronicle* címmel (1986).

A Kanadába el nem hajózott csoportot Farkas Vilmos és családja, Nemky Ernő és családja, Zilahy Jóska, és rajtuk kívül még az öreg Sárkány Jenő bácsi (Földmérési Tanszék) képezte Évike lányával. (A félárva Évike utóbb a salzburgi Mozarteumban végzett, és férjhez ment egy jómódú idős úrhoz.) A csoport átmenetileg Salzburg külvárosába, közel a „Stille Nacht” szerzőjéről híres Hellbrunnhoz, egy Kaisererhof nevű magánpanzióba került. Szállást és ellátást Habsburg Ottó, illetve Corett báró jóvoltából kaptunk.

Habsburg Ottóval nem volt találkozásunk, de Corett báró, aki inkább hasonlított egy Monarchia korabeli korvettkapitányhoz, mint ügyvivő menedzserhez, időnként megjelent körünkben. Némi pénzzel ellátott minket, és keréketört magyarsággal értésünkre adta, hogy szerepet szán nekünk a Kelet-Európai Kutató Intézetben. Az ötlet gyanús volt, és a Habsburgokkal szemben belénk nevelt bizalmatlansággal fogadtuk. Sohasem tudtuk meg, hogy milyen szerepet szántak ott nekünk, mert időközben mi is gyanúsakká váltunk szemükben, midőn a hatóságoknál jelentkezve, töröltettük okmányainkból a kanadai vízumot. Ettől kezdve az osztrákoknak, és az Egyesült Európának sem kellettünk. Persona non grata-vá váltunk. Ezért aztán egyre inkább hazafelé orientálódtunk. Különösen akkor, amikor hivatalos

írásbeli értesítést kaptunk otthonról, arról, hogy számítanak ránk. Írt Vendel Miklós, a forradalmi rektor, és Bognár Dezső, a város tanácselnöke. Weis Feri is megjelent a járási könyvtárból (aki közismert besúgó volt a politikai rendőrségen), és bizonygatta, hogy nem lesz bántódásunk. Szülői és otthoni baráti hajszalereken át is naponta jöttek az üzenetek. Mindezek puhították ellenállásunkat, és közelebb hozták a döntést. S persze vettük az újságokat és faltuk a híreket.

Közben bejártuk Európának Firenze után legszebb városát. Oly alapos jártasságot szereztem a salzburgi Dóm téren a templomok körül, a Mirabel parkban és a Hochfestingungban, hogy utóbb, amikor jó sorsom néha-néha Salzburgba vetett, felcsaphattam idegenvezetőnek. Különösen emlékezetes számomra az az esemény, amelyet a város fölött emelkedő erődítmény megtekintése jelentett. A pazar kiállításon kívül csak arra a millió lépcsőre emlékezem, amelyeket föl-le róva, Miklóskával a nyakamon végigszenvedtem. Amikor már én sem bírtam erővel, Miklóskát a velünk tartó Zilahy Jóska cipelte. Emlegette ezt ő is sokáig. Aztán elfogytak a lépcsők és az idő is, elfogyott a pénz is a további ausztriai tartózkodásra. Megvettük hát a vasúti jegyet Salzburg és Bécs között, hogy onnan még a január 17-ére hirdetett amnesztia határnapjáig hazai földre érjünk.

Bécsben, a császárvárosban először jártam, ezért nem nagyon siettünk. A magyar királyi követség háborúban elpusztult, és helyre nem állított, romjaiban is gyönyörű palotájában vertünk tanyát. Álmainkra a Volksoper szomszédságában csak Fischer von Erlach márványgárdistái vigyáztak. Konzerven éltünk, banánt ettünk, és elzarándokoltunk a Stephansdom-ba, a Kärtnerstrasse-ra és a Graben-re. Pénzünk nem volt, képeslapra sem tellett, csak a Belvedere pompás kertjében csatangoltunk. Így éltünk, míg el nem érkezett a hazaindulás ideje.

Be nem jelentve, óvatos settenkedéssel, lopakodva akartunk megérkezni Sopronba. Jöttünkről csak a szülők, a városi előljáróság és az egyetemi magisztrátus tudott. A GYSEV-pályaudvaron meg is jelent fogadásunkra a hivatalos deputáció: Vendel Miklós akadémikus, a demokratikusan megválasztott rektor, akit természetes növése okán csak Tapírnak becézgettünk, aztán Lámfalussy Sándor bácsi, az idő szerint erdészeti dékán, végül Bognár Dezső, a város kommunista tanácselnöke. A család részéről pedig Édesapám.

Az esti sötétségben azonban voltak hivatlan elemei is a fogadóbizottságnak: steppelt vattakabátban, gyűrt kérgű, rövidszárú csizmákban az ÁVH pufajkásai vártak ránk. Ezek hamar véget vetettek a viszontlátás örömeiből fakadó lelkes ovációnak, mert valamennyiünket, összes batyunkkal együtt feltereltek egy katonai teherautóra, és bekísértek a 48-as laktanyába, ahol az újraszervezett fegyveres testületek központja volt. Kivételt csak Miklóskával tettek, akit Apám és Vendel Miklós bácsi elkunyerált a fegyveres banditáktól. Miklóska Nagypapa karján hazamehetett Nagymamához a Mező utcába.

Mi azonban az éjszakát és a rákövetkező félnapot is, légvonalban alig ötszáz méterre a szülői háztól, a laktanya komor falai között voltunk kénytelenek eltölteni. Nem voltak jó érzéseink, amikor az egyik nyitva felejtett szobaajtó előtt felismertük az egy nappal korábban érkező Zilahy Jóskát. Minden esetre a férfiakat – kihallgatás céljából – elkülönítették az asszonyoktól. Fogva tartóink először nekiestek motyóinknak, hátha ellenforradalmi fondorlattal gépfegyvert csomagoltunk a csokoládé közé. Mindenek előtt Farkas Vilmos aktatáskáját foglalta le a kíváncsi és mohó hatalom, benne valamennyi hivatalos akta és levelezés, amit Strobl-ból a magyar kolónia szétküldött a nagyvilágba. Ennek utóbb sohasem láttuk nyomát. Vilmos naiv volt, és jó hivatalnok módjára lelkiismeretesen összegyűjtötte a fogdmegek helyett mindazt, ami leginkább érdekelte őket.

Utána jöttek a képek, és a képes magazinok, melyek közül – minthogy Playboy-t és pornográf lapokat nem találtak – a Life játszott nagy szerepet. Nálam is volt egy forradalmi szám, tele helyszíni felvételekkel. Később ilyen és hasonló kiadványokból kerültek azonosításra a szobordöntögetők és a tüntetők. Tőlem a rablók a Life magazinokon kívül egy

színes képes természetföldrajzi atlaszt, levelezőlapokat, nagy mennyiségű déligyümölcsöt és csokoládéfélét tolvajlottak. Másoktól divatcikkeket, sálát és topánkát tulajdonítottak el, nyilván feleségeiknek. Megkezdődött a szabadrablás, majd a körültekintő, egész éjszakán át folyó faggatózás arról, hogy miért mentünk ki, és mit csináltunk odakint. Amikor mindenkitől uniszónó ugyanazt, vagyis az igazságot hallották, belefáradtak a keresztkérdések feltevésébe.

Közben éles elméjű vita bontakozott ki Farkas Vilmos és az egyik pufajkás között, aki – mint később kitudódott – a Budapesti Műszaki egyetem beöltözött adjunktusa volt. Vilmos, aki maga is képzett és járatos volt Marx és Lenin tanaiban, pengeélesen provokálta partnerét, és bizonygatta a dialektikus és történelmi materializmus filozófiai képtelenségét. Mi csak hallgattuk őket, míg reggel nem lett, és benyújtották a reggelit. Ekkor találkozhattunk feleségeinkkel, és teljes bizonytalanságban vártuk az idő múlását.

Míg mi a fogdában voltunk mozgásunkban erősen korlátozva, professzor barátaink és a tanácselnök tudomást szereztek arról, hogy még mindig nem vagyunk otthon. Ezért ultimátumot intéztek fogva tartóinkhoz, melyben közölték, hogy mi az ő hívásunkra és garanciájuk nyomán tértünk vissza hazánkba, és amennyiben déli 12 óráig csomagjainkkal együtt mindenkit házhoz nem szállítanak, táviratilag értesítik a miniszterelnököt és a belügyminisztert a cselszövéstről. Az ilyen fenyegetésnek akkor még volt hatása, mert meg kellett őrizni a látszatot. Ha patrónusaink határozott fellépése elmaradt volna, a férfiak biztosan Kistarcsán, az internálótáborban találták volna magukat. Így azonban délre valóban hazaértünk, örülhettünk egymásnak, és némi bizakodással néztünk az események elé.

Megérkeztünk. Hazatértünk. Az exodus véget ért. Jöttek szabadsághoz szokott életünk változásai. Kint maradt jó barátomnak, Hegedüs János vezető lektornak megbeszélés szerint írtam egy óvó levelezőlapot: „Piroska néni lábadozik, rövidesen teljesen meggyógyul.” A lap következményeként Hegedüs János Ausztriában maradt, és mint az osztrák Nationalbibliothek főigazgatója ment nyugdíjba. Mi pedig vállaltuk döntésünk kockázatát.

Az egyetemen 1956. október 23. és 1957 márciusa között történt eseményekről a főhatóság (MÉM) rendeletére Fehér Könyv készült, amelyet Farkas Vilmos oly gondosan, de az igazságnak is megfelelően állított össze, hogy abból senkinek kellemetlensége nem származott. Ez a Fehér Könyv sokáig Magyar János akkori igazgató zárolt anyagát képezte. Évtizedek múltán hozzáférhetővé vált és kiadásra várt. Készült azonban egy rehabilitációkkal foglalkozó kiadvány is. Ezt Hiller István, az egyetemi könyvtár főigazgatója 1989-ben szerkesztette meg. Írtam benne én is, mint a rehabilitációs bizottság tagja, egyesekre nézve kellemetlen dolgokat vettem papírra. Ez a könyv *Őrtűzek* címen jelent meg, de közforgalomba nem került. Winkler András utasítására (1993) raktárban hever, és várja a kompromittált személyek kihalását.

A hazaérkezésünket követő napon, január 18-án jelentkeztem szolgálattételre az egyetem vezetőségénél, és minden akadály nélkül elfoglalhattam tanársegédi állásomat azon az Erdőműveléstan Tanszéken, ahonnan 1956. november 4-én eltávoztam, és amely beosztás egyébként is üresen maradt. Marika is visszanyerte óvónői állását, sőt még jobban is járt, mert a külvárosi Halász utcai óvoda helyett a sokkal rangosabb, és a Mező utcához közelebbi Zsilip utcai óvodába került. Miklósra átmenetileg az újra együttlevés örömeivel Nagyfi vigyázott, de hamarosan ezen a téren is helyreállt a régi rend, mivel Rózsa mama visszatért a családhoz.

Az egyetemen áldatlan állapotok uralkodtak, hiányzott a hallgatóság fele és az oktatói kar harmada. Az intézet irányítását Magyar János vette át, aki a kigyó okosságával, az angolna sikamlósságával és egy róka ravaszságával próbálta megnyerni az új rend bizalmát, továbbá a kollégák támogató egyetértését. A nagy vérveszteséget új elemekkel igyekezett pótolni. Roller utódként az Erdőtelepítési Tanszékre ekkor került Gál János, aki később évtizedekig rektorkodott. Melléje Dobos Tibort tette, Adamovich László helyére pedig Pankotai Gábor került. Gazdátlanul maradt tanszékemre visszahívták a már régóta nyugalomban lévő,

csaknem matuzsálem korú Róth Gyula professzort. A tanszék adminisztratív ügyeinek vitelével Haracsi Lajost, az Erdővédelmi Tanszék vezetőjét bízták meg.

Engem ez időben semmiféle inzultus nem ért, hagytak dolgozni és respektálták a munkámat. Az 1958–1959-es tanév első szemeszterében önállóan adtam le az erdészeti fitocönológiát. Jegyzetem ma is megvan belőle, és időtállóan érzem. Legfeljebb két kis epizódot említhetek a helyzet jellemzésére. Az egyik eset mindjárt hazatérésünk után, 1957 tavaszán történt. Azt szerették volna elérni, hogy a kari tanács ülésén, mint a kapitalista világból megtért báránka ítélem el önmagam, Nyugatra történt távozásom miatt. A szolgálalkú Dobos Tibor a pártbizottság nevében azt üzenté, hogy „gyakoroljak önkritikát”. Ezt megtagadtam, és azt üzentem vissza neki, hogy „elég önkritikus voltam, amikor hazajöttem. Az a véleményem ezen felül, hogy nem feltétlenül szükséges az embernek felköpni a levegőbe és utána alá állnia”. Ebben maradtunk.

A másik eset a katonaságnál történt. Megidéztek a soproni Rákóczi Ferenc Hadapródiskola romjai közé magát átmenetileg befészkelő hadkiegészítő parancsnokság elé. Megidéztetésem oka pedig az volt, hogy „mivel tartalékos tisztként 1956. november 4-én elhagytam az országot, hazaárulást követtem el. Büntetésként lefokoznak, elveszik alhadnagyi rendfokozatomat és visszaminősítenek tartalékos honvédek a Katonai Térképészeti Intézet raktárába”. Önkéntelenül elnevettem magamat, mert az új beosztás háború esetén abszolút életbiztosítást jelentett, s alig tudtam visszafogni hangos röhögésemet. A dühöngő ezredes nem tudta felfogni derűlségem okát, és ordítva szegezte nekem a kérdést: „mi ebben a nevetséges?” „Az, kérem – mondtam szemtelen pofával –, hogy nagy álmod teljesül. Én ugyanis pacifista vagyok”. (Mintha csak Tamás fiamtól jött volna a válasz!) Csak később derült ki, hogy mekkora szerencsém volt. Akiket nem fokoztak le, évenként továbbképzésre vittek be a seregbe, én pedig nem láttam mundért egészen az obsitig.

Más előjel nem figyelmeztetett a közelgő leszámolásra. De a mélyben sötét erők munkálkodtak, és egyre világosabban látszottak annak jelei, hogy a forradalmi fészkeket jelentő egyetemeken, ha politikailag nem is, de adminisztratív eszközökkel példát fognak statuálni. Ennek szellemében 1958 nyarától nagyarányú „káderozásra” került sor. Már abból következtetni lehetett a tendenciára, hogy a köztudottan legklerikálisabb oktatónak minősülő növénytanos Kiss Lászlóval együtt az én káderozásomat hagyták a legutoljára. Ránk csak valamikor 1959 februárjában került sor, s a prejudikatív ítéletet csak az nem olvasta ki a szemekből, aki alvajáró volt. Én kifejezetten fentem a fogamat az exekúcióra, s tudtam, hogy elvi kérdésekben megalkudni nem fogok, a lezüllött egyetemet elhagyni pedig nem esik majd nehezemre.

A kihallgatásra Magyar János professzor dékáni szobájában került sor. A hivatalosan igazgatónak szólított dékán volt a káderozó bizottság vezetője. Mellette foglalt helyet Haracsi Lajos és a két politikai komisszár, Strausz József adjunktus, egyetemi párttitkár és Bognár Dezsőné, a személyzeti osztály vezetője, akit csak Vörös Rébéknek neveztek. A két és félórás „beszélgetés” régi módszer szerint indult, amennyiben agyba-főbe dicsérték, ecsetelték érdemeimet, szakértelmemet és szorgalmamat, azután hosszan sajnálkoztak klerikális viselkedésem miatt. A beszélgetés végén dühből és presztízsből mondták ki a verdiktet: el kell hagynom az egyetemet, mert sem méltó, sem alkalmas arra nem vagyok.

Ez – bármilyen furcsának is tűnhet utólag – számomra nagy megkönnyebbülést jelentett, s valóban úgy éreztem, „nagy kő esett le a szívemről”, hiszen egy jottányit sem engedtem, és megelőztem, hogy esetleg a későbbiek során következzen be, aminek mindenképpen be kellett következnie. Akkor is tisztában voltam azzal, hogy pályát kell módosítanom, el kell búcsúznom a hivatalos tudományos munkámtól, annak minden velejárójával együtt, de a válást megkönnyítette az egyetem akkori színvonala, amitől megválni egyáltalán nem esett nehezemre.

De a hősi helytállás attitűdje sem kísértett, egyszerűen a döntés belülről jött, magától született, szinte belső kényszerből, és nem virtusból. Sokan nem értettek meg, de szerencsére családom igen, eljárásomat mind Szüleim, mind Marika magától értetődőnek tartotta. Két héttel később a személyzeti osztályon Vörös Gréti kezéből át kellett vennem a felmentő végzésemet. De hogy pontosabb legyek: élém csak egy kétoldalas határozat szövegét tolták, a határozatból sem akkor, sem azóta másolatot nem kaptam. Félték kiadni kezükből a bizonylatot. A két oldal másfél oldalnyi szakmai dicséretből állt, kifogást csak ideológiai tekintetben támasztottak velem szemben. Az volt a záradéka, hogy „szilárd világnézeti meggyőződése miatt szocialista oktató-nevelő munkára nem alkalmas”.

Sopron, 1996. január